

PŘEDHRADÍ A PŘEDPOLÍ HRADU HASIŠTEJNA

ZEMNÍ FORTIFIKACE PŘEDSUNUTÉ BAŠTY A STOPY DALŠÍ ZÁSTAVBY

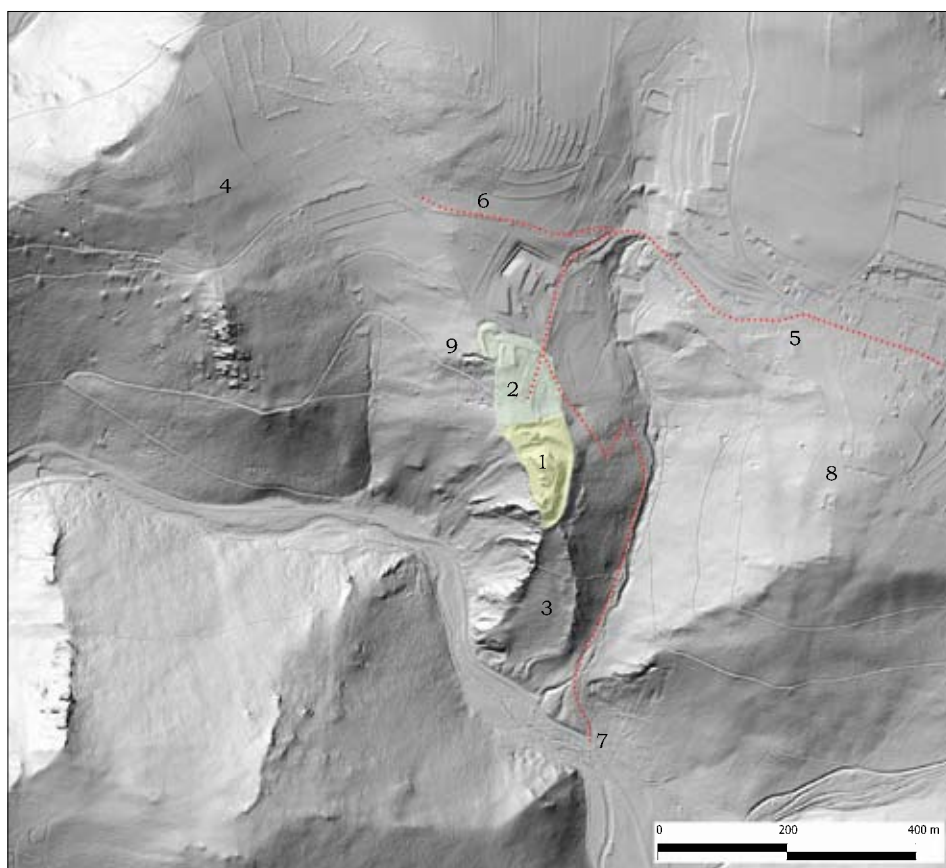
JAN KYPTA – MILAN SÝKORA

ÚVOD

Složitý organismus krušohorského hradu Hasištejna (k. ú. Místo, okres Chomutov) sestává ze dvou základních, přibližně stejně rozlehlých částí – jádra a předhradí (s bezprostředně navazujícím komplexe předsunuté bašty). Celý areál v podstatě vyplňuje ostroh protažený od severu k jihu. Jelikož podrobnější popis s důrazem na hradní jádro předkládá V. Razím v předchozím článku, můžeme rovnou otevřít další dílčí témata stavebního vývoje lokality, jehož poznání je na samém počátku. Věnovat se budeme předhradí a předpolí. Zatímco tíha obrany jádra spočívala hlavně na fortifikacích zděných, předsunutou baštu tvoří především soustava masivních násypů a příkopů, ovšem doplněných o kamennou věž, která dominuje bezprostřednímu předpolí hradního jádra. Studium zástavby vlastního předhradí naráží na několik překážek. V moderní době zde došlo k rozsáhlým terénním zásahům, spojeným zejména s nasypáním velké terasy, která slouží jako parkoviště aut. Také úpravy asfaltové příjezdové komunikace od městečka Místa výrazně narušily reliéf terénu. Naproti tomu rozlehlý areál předsunuté bašty se jeví jako dobře dochovaný, přesněji řečeno nejsou zde patrné větší novověké a novodobé terénní úpravy.

Príslovečný průhled klíčovým otvorem se naskytl při záchranných archeologických výzkumech (2008 a 2011) na poničené ploše předhradí; shromážděná zjištění přes svou kusou povahu nabývají na významu v kontextu výsledků povrchového průzkumu přilehlých ploch s výraznými pozůstatky zemních fortifikací a dalších staveb.¹⁾

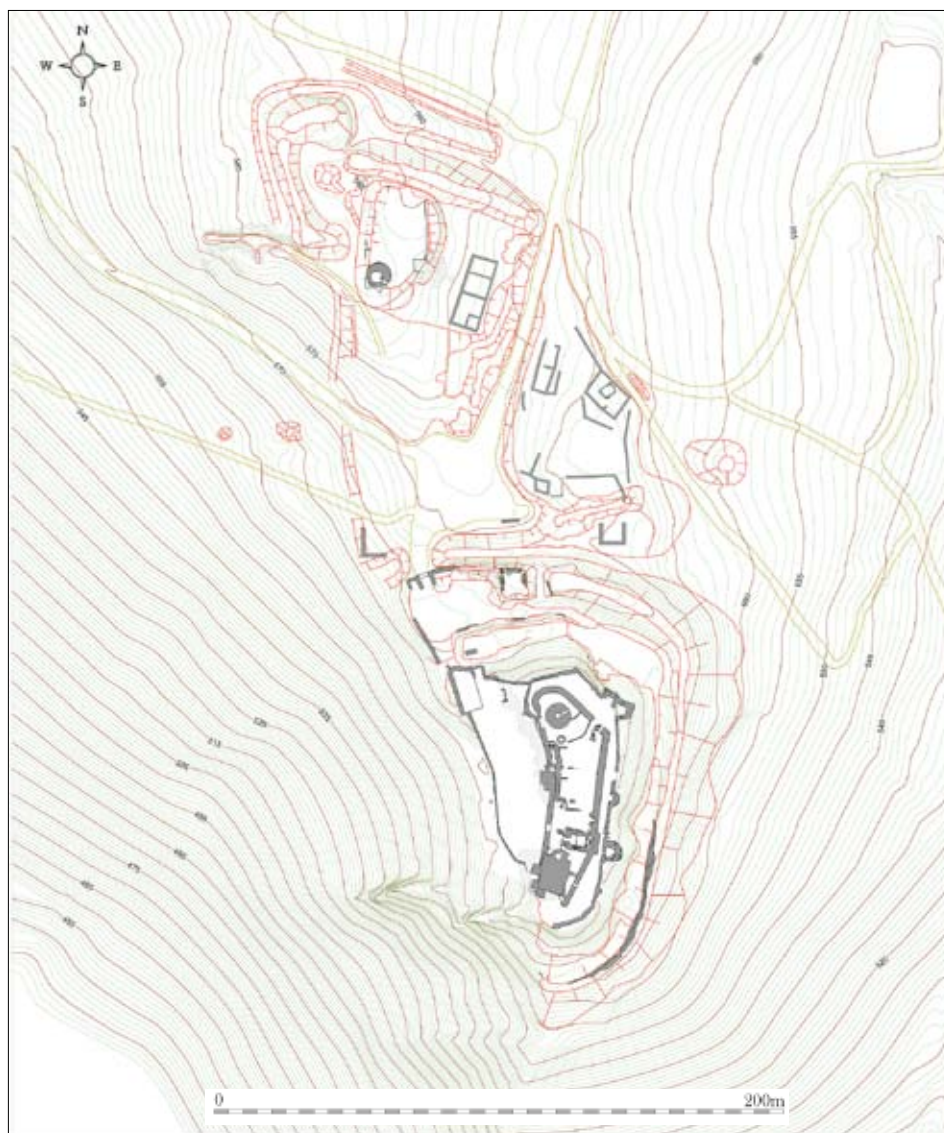
1) Archeologické výzkumy prováděli Jiří Crkal, Kryštof Derner a Milan Sýkora z Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech, v. v. i. Poděkovat je třeba oběma kolegům stejně jako Patriku

Obr. 1: Digitální model terénu širšího okolí hradu Hasištejna (okres Chomutov): 1 – hrad; 2 – předhradí s předsunutou baštou; 3 – malá obora; 4 – velká obora; 5 – cesta z městečka Místa; 6 – cesta k městu Výsluní; 7 – cesta k hamru; 8 – stopy montánních aktivit; 9 – lom (letecké laserové skenování firma Geodis, 2008; úprava M. Sýkora).

Byť předsunutá bašta Hasištejna patří k nejzajímavějším a nejlépe dochovaným objektům svého druhu, v literatuře se jí dostalo jen minimální pozornosti, což se odrazilo na její nedostatečné dokumentaci. Plánek hradu publikovaný D. Menclovou je právě stran předpolí hradního jádra natolik schematický, že vzbuzuje mylnou představu o rozsahu a průběhu zemních fortifikací (Menclová 1972, 325). Teprve Durdíkova encyklopedie přináší výstižný celkový plán fortifikačního systému hradu, leč také se jedná o zjednodušený náčrt (Durdík 1999, 150). Před-

Eisenhammerovi, Pavlu Kuljavcevi a Jiřímu Šálymu, kteří se podíleli na geodetickém měření hradu, Pavlu Hlavenkovi za vyhotovení letecké fotogrammetrie a úpravu lidarových dat, Šárce Martinové za pomoc při překreslování profilů, Heleně Jonášové za (jako vždy) vynikající kresby nálezů a Martinu Volfovi za pomoc s popisem a datací keramiky.

Obr. 2: Hrad Hasištejn, celkový půdorys areálu, v hradním jádru vrstevnice nezakresleny (letecká fotogrammetrie P. Hlavenka; letecké laserové skenování firma Geodis; geodetické zaměření M. Sýkora, J. Šály, M. Černý a kol.; finální úprava dat a kresba P. Eisenhammer a M. Sýkora, 2008–2014).

kládaný článek je z uvedených důvodů koncipován nejen jako prezentace výsledků drobných archeologických akcí v prostoru předhradí, ale i zevrubnějšího geodeticko-topografického průzkumu²⁾ celého prostoru před hradním jádrem. Se zmíněným článkem V. Razíma se protínáme v areálu předsunuté bašty – zatímco on se věnuje kamenné věži, my se zaměříme na neméně pozoruhodné zemní fortifikace.

2) Jako základ posloužila letecká fotogrammetrie, realizovaná společností Argus Geo Systém, s. r. o., a vyhodnocená P. Hlavenkou v roce 2008. Z původního záměru připojit k tomuto výstupu digitalizované geodetické zaměření z roku 1966 od H. Gröschla a J. Filipa sešlo, neboť se ukázalo jako nadmíru nepřesné a zjednodušující. Ještě před provedením nového geodetického měření bylo v rámci projektu *Archaeomontan. Středověké hornictví v Sasku a Čechách* pořízeno letecké laserové skenování vybraného území (realizováno firmou Geodis), včetně areálu hradu Hasištejna. Při tvorbě plánů tak bylo možné vhodně kombinovat obě metody (a výstupy) leteckého mapování. Geodetické měření hradu probíhalo na začátku roku 2014; soustředilo se na zachycení nejen veškerých zdív, ale i vybraných detailů, aby bylo možné vytvořit prostorový model objektu. Přitom byla využita dokumentace dílčích fortifikačních úseků M. Černého a kol. z roku 2006, zorganizovaná a odborně vedená V. Razím.

PŘEDHRADÍ

Předhradí leží severně od hradního jádra, od něhož jej odděluje soustava dvou příkopů a dvou náspů přepažujících ostrožnu (obr. 1–4). Jižnější z náspů je výrazně mohutnější a navíc na své koruně nese zděnou hradbu, při západním konci prolomenou bránou a na východní straně zakončenou torzem budovy (o ní podrobně Razím 2014). Při východním boku této budovy zeje v náspu široká proluka, kterou můžeme považovat za pozůstatek původního řešení. Vyplývá to z existence (a charakteru) na sucho kladené plenty, jež zpevňuje její východní stěnu (obr. 4: J). Zdivo je skarpovitě ukloněno a na sucho vyskládáno z lomových kamenů, výrazně poznamenaných žárem – jsou rozpraskané, růžově zbarvené a hliněné pojivo je tvrdě vypálené. K tomu mohlo dojít jedině při požáru nějaké masivní dřevěné konstrukce, jejíž existenci si sotva můžeme představit jindy než v době fungování hradu. Účel proluky však zůstává nejasný.³⁾ K hradnímu jádru bližší násep je z obou stran lemován příkopem, z nichž jižní je výrazněji širší. Severní příkop je na své vnější straně také provázen náspem, v západní polovině rozvezeným (obr. 4: L) a použitým

k zaplnění příkopu v souvislosti s úpravami dnešního parkoviště. Na východní straně je násep rozšířen v oblou plochu působící dojem bašty (obr. 4: O), jež by tak kontrolovala komunikaci jdoucí východním údolím.

K příčnému pásu náspů a příkopů se po obou stranách ostrohu připojuje v přibližně kolmém úhlu opevnění předhradí, jež nemá jednotný charakter. Na západní straně, nad údolím Pruněrovského potoka, má ve svém jižním úseku – zdá se – podobu výrazné terasy, situované těsně pod hranou prudkého srázu (obr. 4: M). Zde je však situace značně znejasněna mladšími i zcela novodobými terénními zásahy; zvláště rušivé působí terasa parkoviště. Se středověkou zástavbou lze patrně spojit relikt nejspíše jednoduché budovy (obr. 4: 7), jež stála na zmíněné terase; na povrchu terénu se projevuje jako pravoúhle zalomený hřbet kamenů – rozvalená, zřejmě na sucho kladená zeď (nebo podezdívka). Západní obvodové opevnění předhradí se mnohem zřetelněji projevuje ve svahu

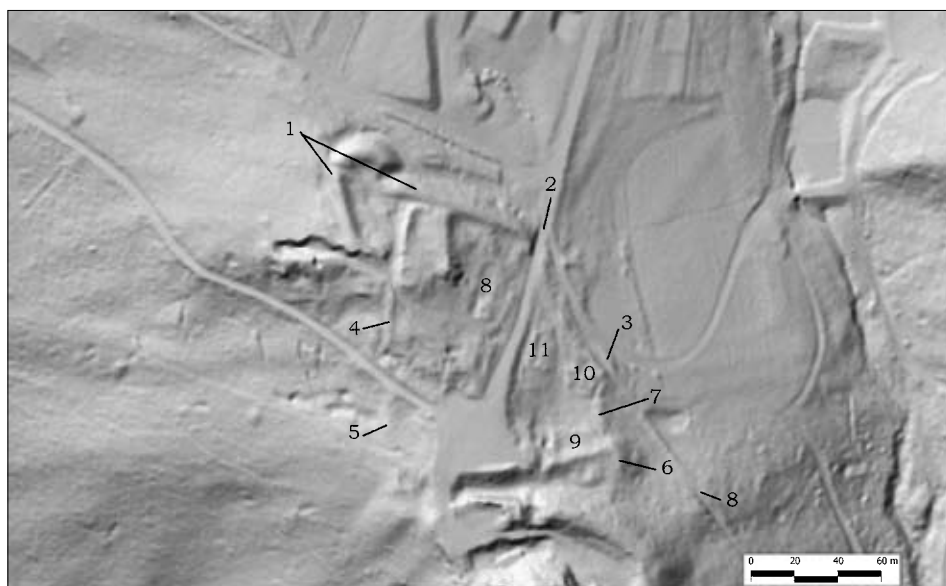
3) Další, poměrně souvislé úseky kamenných plent boků obvodového náspu se pak dochovaly na jeho jižním konci, resp. pod palácem v týlu hradního jádra.

nad lesní cestou, jež směřuje od parkoviště do údolí Pruně-
řovského potoka. Zde pozorujeme poměrně nízký (1–1,5 m) ná-
sep lemovaný na vnější straně
příkopem (obr. 4: H). Tento pás
zřetelně stoupá ke kamenné vě-
ži předsunuté bašty. Vytrácí se
však asi 5 m před ní; přerušen
je cestou směřující k lomu na
kámen (viz níže).

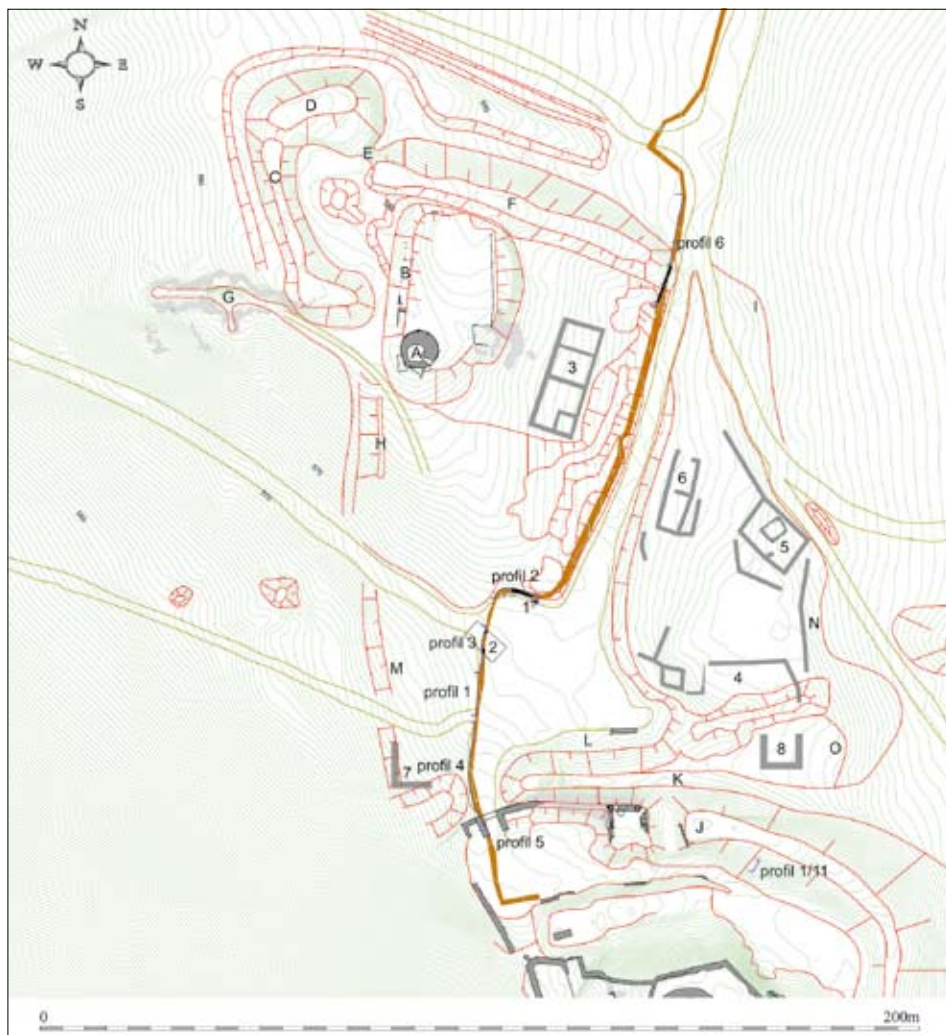
Na východní straně je obvo-
dová fortifikace předhradí rov-
něž znejasněna různými novo-
dobými zásahy, a zvláště pak
novověkými úvozovými cestami.
V prostoru mezi asfaltovou ces-
tou (směřující od městečka Mís-
ta na parkoviště před hradem)
a příčným fortifikačním pásem,
jež vyděluje hradní jádro, po-
zoruujeme po hraně svahu několik
nízkých náspů a teras, které lze
s různou mírou pravděpodobnos-
ti pokládat za relikty obvodové-
ho ohrazení předhradí (obr. 4: I).
Velké množství kamenů na po-
vrchu těchto terénních útvarů
lze asi považovat za destrukce
na sucho kladených plent, resp.
tarasných zdí. Přibližně v půl-
ce délky východní linie ohraze-
ní se nachází výrazná kamenná
destrukce stavby, o jejímž úče-
lu lze jen spekulovat (obr. 3: 3).⁴⁾
Jihovýchodní úsek opevnění
předhradí má charakter terasy
(obr. 4: N), jež se připojuje k čel-
nímu náspu vnějšího opevnění
hradního jádra v místě, kde z něj
vystupuje jakási již dříve zmi-
ňovaná zemní bašta (obr. 4: O).
Čelo předhradí je chráněno mo-
hutným komplexem předsunuté
bašty, jež zaujala vyvýšené místo
na začátku ostrožny.

V prostoru předhradí se vý-
razně proměňuje reliéf terénu.

4) Snad by se mohlo jednat o další brá-
nu do předhradí, která by nějak sou-
visela s výstavbou velké a malé obo-
ry (obr. 1), prvně zmíněných v letech
1518 a 1519 (Bernau 1893, 160). Ma-
lá obora se nachází jižně pod hradem
v prudkém svahu. Velká obora začí-
nala u malé obory, táhla se při patě
východního údolí, vystupovala na-
horu kolem dnešního hotelu až na
výraznou vyvýšeninu severozápad-
ně od hradu, kterou celou zahrno-
vala. Obě obory byly ohrazeny až
2 m vysokou (nyní různě rozvalenou)
zdí z nasucho skládaného lo-
mového kamene.

Obr. 3: Hrad Hasištejn, digitální model terénu předhradí: 1 – čelní opevnění předsunuté bašty; 2 – brána předhradí; 3 – destrukce stavby nejasného účelu; 4 – západní úsek obvodového opevnění v podobě náspu; 5 – západní úsek obvodového opevnění v podobě terasy; 6 – zemní bašta (?); 7 – východní úsek obvodového opevnění; 8 – budova č. 3; 9 – budova č. 4; 10 – budova č. 5; 11 – budova č. 6; 12 – cesta k hamru (letecké laserové skenování firma Geodis, 2008; úprava M. Sýkora).

Obr. 4: Hrad Hasištejn, celkový půdorys předhradí a předsunuté bašty: červené linie – terénní relikty; tmavě zelené linie – cesty; silná hnědá linie – v roce 2008 archeologicky sledovaná rýha s vyznačením dokumentovaných úseků; 1–2 – archeologicky zkoumané relikty budov; 3–8 – povrchově patrné relikty budovy; A – věž; B – rozvalená zeď; C–F – zemní fortifikace předsunuté bašty; G – lom; H–O – zemní fortifikace předhradí a čela hradního jádra (zaměření viz obr. 2).

Viceméně rovná je nyní pouze plocha dnešního parkoviště, což – jak ukázal archeologický výzkum (viz níže) – neodpovídá středověkému stavu; terén zde byl členitý. Povrchové relikty zástavby předhradí jsou dochovány ve svahu pod předsunutou baštou a ve snížené ploše východně od parkoviště. Podél jihovýchodního úpatí vyvýšeniny vede asfaltová komunikace, jež přesně odpovídá středověkému komunikačnímu řešení: v místě, kde asfaltová cesta protíná obvodové opevnění předsunuté bašty a předhradí, stála brána, jejíž zasypané torzo jsme měli možnost zkoumat v roce 2008 (viz níže). Nad touto cestou, tedy nad úpatím svahu pod předsunutou baštou, zřetelně rozpoznáváme rozměrnou terasu obdélného tvaru, jejíž takřka celou plochu zaujímají relikty nejspíš čtyřdílného domu (budova č. 3), jehož delší osa směřuje téměř od severu k jihu (obr. 4: 3). Jeho půdorys se dnes projevuje jako soustava nízkých kamenných hřbetů (0,5–1 m); při někdejších jižním průčelí se nachází velká hromada kamenů s vnitřní zahloubeninou, jež indikuje nějakou masivnější konstrukci, prohlubně na opačném konci nasvědčují částečnému podsklepení.

Ve východní polovině předhradí se v terénní sníženině nacházejí relikty dalších třech budov. Jižní budova č. 4 výrazně protáhlého půdorysu ve směru západ – východ (obr. 4: 4) byla přiložena k čelnímu náspu vnějšího opevnění. Dnes má podobu dlouhé terasy, při jejímž západním okraji vystupuje nad povrch terénu torzo kamenné plentý sklípku zapuštěného do svahu (patrný je jeden z tupouhlých koutů prostoru). Nad ním se pak nalézá další menší terasa, částečně zakrytá náspem parkoviště. Podle historického náčrtku byla tato budova nejméně trojdílná (srov. Sedláček 1923, 130). Při východním okraji předhradí, severně od předchozí budovy, se nacházela stavba č. 5 s delší osou orientovanou severozápad – jihovýchod (obr. 4: 5). Byla patrně dvouprostorová, s jihovýchodní zahloubenou částí a severozápadní v úrovni terénu. Podél její jihozápadní strany probíhá zaoblený valovitý útvar, snad relikv zdi připojující se k jihozápadnímu a jihovýchodnímu nároží dané stavby. Mezi budovami č. 4 a 5 je dnes patrná terasovitá hrana, na Sedláčkově plánu zde však vidíme v pravém úhlu zalomené zdivo. Pod dnešní přístupovou cestou západně od budovy č. 5 najdeme relikty stavby č. 6. Ta byla delší osou orientována ve směru severovýchod – jihozápad a patrně členěna do dvou až třech prostor (obr. 4: 6). Z jejího jihozápadního nároží vybíhá nízký valovitý hřbet směřující k jihu. Zdá se, že tři budovy – č. 4, 5 a 6 – vytvářely samostatný areál šestibokého půdorysu, výrazně protaženého od severu k jihu. Na Sedláčkově plánu je vidět ještě jedna zajímavá situace: před stavbou na vnitřním náspu vnějšího opevnění, interpretovanou jako bašta, je při vnější hraně příkopu zachycena dovnitř otevřená stavba obdélného půdorysu. Tu nejspíš můžeme ztotožnit s „dochovaným“ úsekem zdiva v čelním náspu (obr. 4: L) vnějšího opevnění hradního jádra, který však byl před několika lety zcela přezděn (nad úroveň terénu). Na historickém plánu dále vidíme, že od severozápadního nároží dané stavby vybíhá směrem k severozápadu (napříč přes nynější parkoviště) zeď s jakousi kulisovou bránou či brankou. Výstavba parkoviště zde ale zcela zničila původní reliéf terénu. Ještě je třeba zmínit dosud patrné relikty stavby zřejmě čtvercového půdorysu (obr. 4: 8) ve východní části příčného opevnění hradního jádra.

Písemné prameny a literatura k předhradí (resp. zde umístěnému hospodářskému dvoru) jsou poměrně bohaté, ovšem první jednoznačné zprávy přicházejí až v závěrečném období fungování hradu. Roku 1499 je uvedena krčma a v ní hospodský Balthasar Janka – „*Kretschem und wirth uff Hassenstein*“, roku 1597 ovčák na hasištejském poplužním dvoře – „*Hassensteinischen Ferbericht-Vorwerk*“ (Urban von Urbanstadt 1869, 21, 23). Další konkrétní zmínky o hospodářských činnostech ve dvoře před hradem jsou datovány 1597 (Sedláček 1923, 136) a 1602 (Urban von Urbanstadt 1869, 23). Roku 1622 je uveden pustý zámek Hasištejn se dvorem a také 2440 provazců (asi 2308 ha) lesů, které k hradu náleží (Bernau 1893, 185). Podrobnější popis dvora pochází až z roku 1794; panský dvůr („*Mayerhof*“) sestával z obydlí ovčáka, jednoho kravského chléva zcela rozpadlého, jedné stodoly a jedné sýpky. To vše bylo neupotřebitelné a způsobilé jen ke stržení (Chowanetz 1926). Na začátku 19. století se dvůr strhl a pozemky se začaly pronajímat obyvatelům sousedního městečka Místa.

S funkcemi předhradí nedílně souvisí komunikační síť v blízkém i širším okolí (obr. 1). Kameny zpevněné cesty od západu, jež směřují z údolí Pruněřovského potoka, se zařezávají do prudkého svahu. Jsou až novověké, jak nasvědčuje informace ve starší literatuře, že cesta byla nově zřízena pro odvoz dřeva a dříve na západní straně žádná nebyla (Schmidt 1908, 10). Po většinu délky dlážděná cesta od jihojihovýchodu, stoupající východním údolím od soutoku Pruněřovského potoka s bezejmennou vodotečí, se poblíž hradu stáčí a zároveň se z ní odděluje ostře zalomená odbočka charakteru úvozu, jenž vede do předhradí. Předpokládáme, že tato větev byla součástí komunikační sítě hradu. Směřuje totiž k železnému hamru na Pruněřovském potoce; zařízení snad bylo prvně zmíněno roku 1449 (Sedláček 1923, 135). Původně to byla pěšina, až v novější době se proměnila v pohodlnou dlážděnou cestu, jak vyplývá z literatury (Heber 1849, 129; Bernau 1893, 238; Sedláček 1923, 128). Roli hlavní, pro vozy sjízdné přístupové cesty plnila trasa přicházející po vrstevnici od východu, od městečka Místa. V sedle mezi hradem a městečkem se větví, přičemž některé úvozy pokračují na Volyni a Výsluní. Bohužel úsek směřující k hradu byl výrazně poničen novodobými úpravami. Jeho středověký původ dokládá nález torza brány předhradí (viz níže). Tato cesta se napojovala na důležitou komunikaci směřující od Pruněřova přes Místo na Volyni či Výsluní. Další cesty v okolí hradu jsou recentní, staré úvozy zde prozatím neregistrujeme.

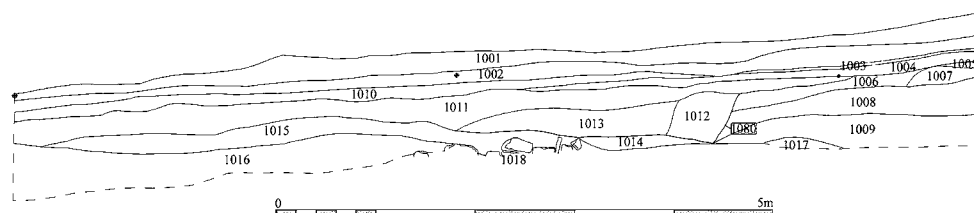
ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY NA PŘEDHRADÍ

V září a říjnu 2008 provedený výzkum v trase liniových výkopů pro elektropřipojku hradní restaurace přinesl dílčí poznatky o zaniklých stavbách na předhradí, které se dnes neprojevují na povrchu terénu. Detailně byly dokumentovány pouze úseky s narušenými historickými terény – celkem na šesti místech (obr. 4); jinde nad podloží přímo ležel lesní humus. Rýha vycházela od mostu nad příčným příkopem hradního jádra a procházela bránou vnějšího opevnění (první dochovaná brána), kde byl dokumentován vypadaný líc její západní stěny (profil 5). Odtud

pak výkop pokračoval podél západní (profil 4, 1 a 3) a severní strany (profil 2) dnešního parkoviště mezi hradem a předsunutou baštou. Poté vedl při severozápadní straně příjezdové asfaltové cesty, přičemž v místě styku se severovýchodním náspem předsunuté bašty obnažil torzo brány předhradí (profil 6). Nenavazující číslování profilů odviselo od postupu výkopových prací.

Profil 1 (obr. 5): Skalní podloží (1018) bylo zachyceno pouze na jednom místě – přibližně ve středu profilu v hloubce kolem 1 m od dnešního povrchu. Z nejstarší vrstvy historického terénu (1014) byly vyzdvíženy střeby nádob datovatelné rámcově do 14. století (např. dno se stopami podsýpky).⁵⁾ Dále se zde projevuje pouze jednoduchá stratigrafická situace s různými vyrovnávacími vrstvami, ukládanými postupně v 15. až 16. století, vše pak překrývají novodobé vrstvy.

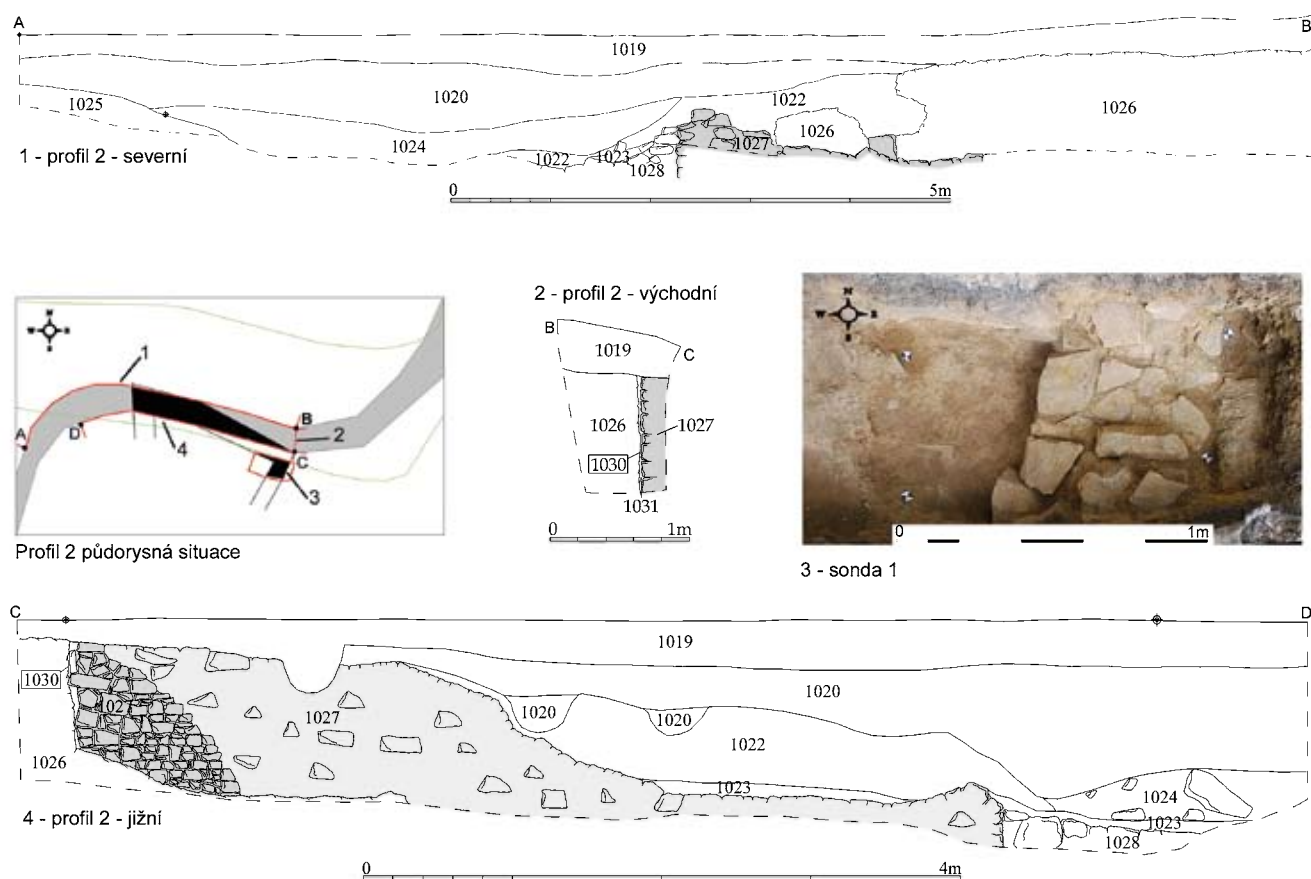
Profil 2, budova č. 1 (obr. 6, 7): Na severní straně parkoviště situovaný profil 2 sestává z několika vzájem-

Obr. 5: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 1 (geodetické zaměření J. Šály; kresba M. Sýkora, 2008).

ně navazujících úseků – severního, východního a jižního. Z důvodu ověření nálezové situace protnuté liniovým výkopem byla těsně u jeho jižní stěny položena sonda 1. Skalní podloží (1026) zde výrazně měnilo výšku. Zatímco ve východní části výkopu stoupalo téměř k současnému povrchu terénu, v západní spadalo pod úroveň dna výkopu. Zásekem do skály (vkop 1030) byl upraven terén pro založení kamenné zdi 1027 pojené na maltu a probíhající od severozápadu k jihovýchodu. Ta tvořila severní bok budovy č. 1, z níž se podařilo zachytit severovýchodní nároží a jeden z interiérových koutů. Její půdorys se jeví jako nepravidelný, patrně víceboký (jedna z os je orientována od severozápadu k jihovýchodu); známe jeden rozměr – cca 6,5 m. Silně narušená koruna zdiva klesala k západu, obnažené úseky líce byly při výkopových pracích značně narušeny lžící bagru. Na západní straně k lici (vlastně západní stěně budovy) přiléhala vrstva 1028, patrně destrukce dané stavby. Nad ní a na koruně zdi ležela slabá vrstva 1023, překrytá několika dalšími vrstvami.

Budovu č. 1 datují keramické nálezy (obr. 15). Vrstva 1031 (výplň vkopu pro zeď 1027) obsahovala fragmenty

Obr. 6: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 2 (geodetické zaměření J. Šály; fotogrammetrie M. Sýkora; kresba M. Sýkora, 2008).

Obr. 7: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, relikty budovy č. 1 na jižním úseku profilu 2, pohled od východu: 1 – skalní podloží; 2 – narušené zdivo (foto M. Sýkora, 2008).

těl nádob a nádobkových kachlů (se zaobleným okrajem a lištou u okraje), zařaditelných do širokého rozpětí 14. až 1. poloviny 15. století. Destrukční vrstva 1028 obsahovala fragmenty těl nádob s úzkou či širokou vývalkovou šroubovicí, fragment kyjovitého okraje hrnce s hranou na vnitřní straně horní plochy, všechny datovatelné do téhož rozpětí jako předešlé zlomky. Podobně lze zařadit i uložení vrstvy 1023 obsahující mj. zlomek těla nádoby s vnitřní žlutou glazurou, střep těla nádoby se širokou vývalkovou šroubovicí a fragment okraje nádobkového kachle z vnitřní strany zaobleného (lišta u okraje). Objekt s kamenným zdívem tedy vznikl někdy ve 14. až 1. polovině 15. století a zanikl asi už před polovinou 15. století. Relikty budovy byly v závěru středověku překryty vrstvami 1023 a 1022.

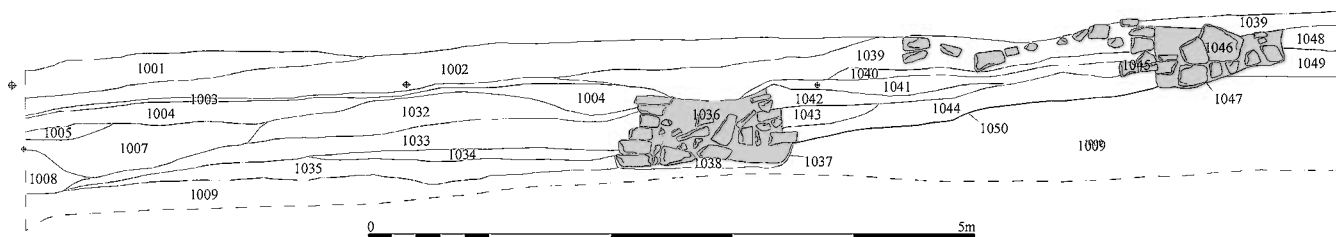
Profil 3, budova č. 2 (obr. 8, 9): Profil 3 se nacházel na západní straně parkoviště mezi profily 1 a 2. Dno výkopu dosáhlo jílového podloží 1009. Na něm spočívaly vrstvy 1035, 1048 a 1049, do nichž se zahlubovaly kamenné základy stavby č. 2 (1036 a 1046), výkopem protnuté přibližně kolmo. Základy vyzděné z lomového kamene na maltu jsou orientovány ve směru severozápad – jihovýchod; šířka budovy činila zhruba 5 m. Podlahu tvořenou podloží přerývala vrstva uhlíků 1050 – zánikový požárový horizont. Uhlíky byla nasycena také vrstva 1034 uložená v době existence stavby. Vrstvy tvořící destrukci budovy (vrstvy 1033, 1042, 1043, 1044) byly místy do červena propálené a obsahovaly lomové kameny, mazanici, uhlíky a velké množství zlomků nádob a kachlů, patřících k vybavení stavby. Tento požárový destrukční horizont překrývalo několik vrstev (počínaje 1041).

Vzhledem k absenci keramických a jiných nálezů lze datovat vrstvy z doby před výstavbou budovy č. 2.

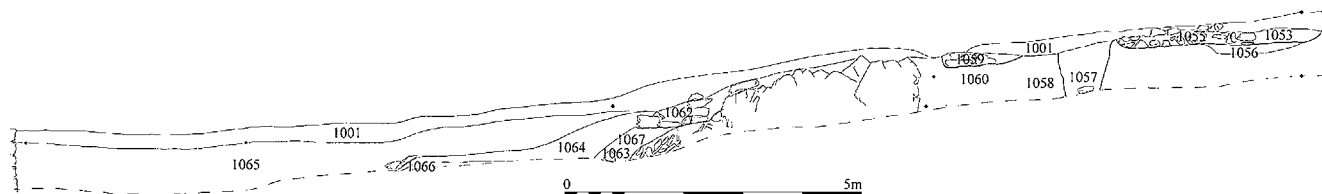
Naopak dobu jejího požárového zániku objasňují početné keramické střepy (obr. 15, 16): z vrstvy 1033 pocházejí např. fragment ovaleného zesíleného okraje s plynulým přechodem mezi vnější a spodní plochou, fragment okraje vysokého okruží džbánu se spodní vytaženou hranou a vnitřní lehce prožlabenou, fragment vysoko vytaženého okruží džbánu s okrajem oble přehnutým a se žlábkem nad spodní hranou a slídnatou engobou, fragment vysoko vytaženého okruží džbánu s kyjovitým okrajem a se žlábkem nad spodní hranou, fragment vysoko vytaženého okruží, fragmenty okrajů nádobkových kachlů, některé se širokou vývalkovou šroubovicí (u většiny jedinců lišta hned při okraji), fragment rohu komorového kachle, fragment římsového kachle s rostlinným dekorem; z vrstvy 1044 pocházejí fragment okruží džbánu s okrajem oble přehnutým se žebrem a žlábkem, fragment vytaženého okruží s vnější plochou oble prožlabenou a spodní hranou oblou, fragment vytaženého okruží s vnitřním pro-

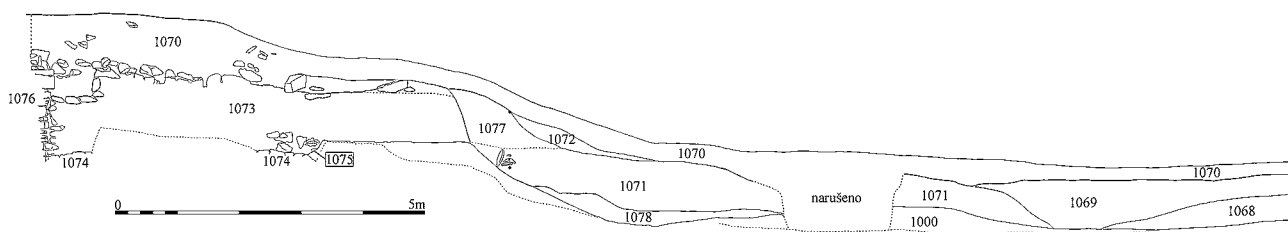
Obr. 9: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, relikty budovy č. 2 na profilu č. 3, pohled od severu: 1 – jižní obvodová zeď; 2 – severní obvodová zeď. Mezi zdmi a jižně od stavby jsou patrné požárové a destrukční vrstvy (foto M. Sýkora, 2008).

Obr. 8: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 3 (geodetické zaměření J. Šály; kresba Š. Martínková, 2008).

Obr. 10: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 4 (geodetické zaměření J. Šály; kresba M. Sýkora, 2008).

Obr. 11: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 6 (geodetické zaměření J. Šály; kresba Š. Martinková, 2008).

žlabením, části okraje hrnečku s vnitřním prožlabením, fragment kahánku s hubičkou, fragmenty okrajů nádobových kachlů (lišta hned při okraji). Všechny popisované nálezy spadají do 2. poloviny 14. až 1. poloviny 15. století; početné zlomky kachlů dokládají obytnou funkci stavby č. 2. Z vyrovnávacích vrstev (počínaje 1041, zejm. 1039) nad relikty stavby byly vyzdvíženy např. fragment okraje nádoby tvaru okruží či zlomek těla tenkostěnné nádoby s vnitřní hnědozelenou glazurou, datovatelné rámcově do 2. poloviny 15. až 1. poloviny 16. století.

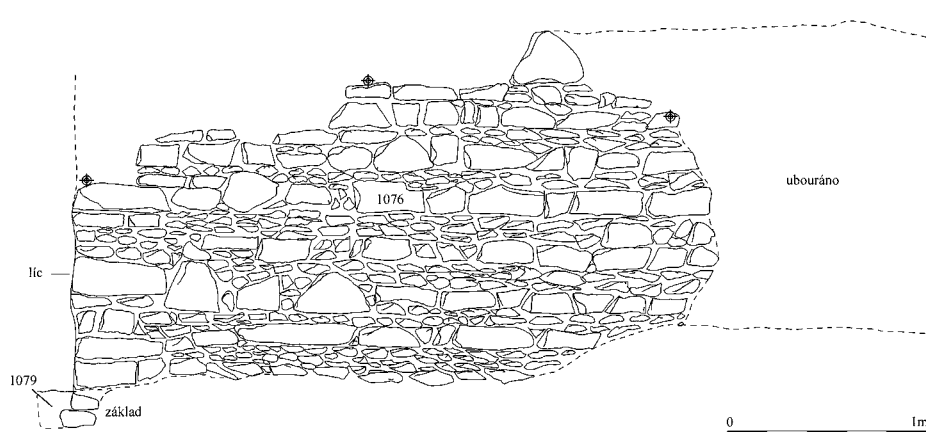
Profil 4, čelní příkop jádra hradu (obr. 10): Profil se nacházel při západní straně parkoviště, na jihu navazoval na zdivo první dochované brány (profil 5), na severu pak na něj téměř navazoval profil 1. Skalní (1018 a 1063) a jílové podloží na profilu v severní části zpočátku mírně klesalo, ve středu pak příkře spadalo pod úroveň dna výkopu; patrně bylo jeho výrazné odesání. To je pozůstatkem zasypaného příkopu (jeho severní kontreskarpou), který zde byl před bránou recentně zasypán. Do horní hrany kontreskarpy se zahluvoval vkop 1067 se zdivem 1062, na jižní straně lícovaným a pojeným jilem. Na profilu byly ještě pozorovány zdi 1055 a 1059 a výkop 1058, všechny patrně recentního původu. Z celého profilu nemáme žádný datační materiál. Pouze hypoteticky můžeme usuzovat, že konstrukce 1062 je pozůstatkem podezdění prahu mostu či ohrazení předhradí.

Profil 5, druhá (první dochovaná) brána: Profil se nacházel přímo pod vnitřním lícem západní stěny první dochované hradní brány. Výkop ovšem tento líc v úrovni pod terénem téměř zcela zničil. I přes toto narušení se dalo pozorovat, že základové zdivo zde předstupovalo před nadzemní líc o 15 cm; lomové rulové kameny jsou pojeny vápennou maltou. Rovněž bylo zřetelné, že na boční zeď brány nenavazovala žádná čelní (severní) stěna. Vzhledem k tomu, že zdivo mů-

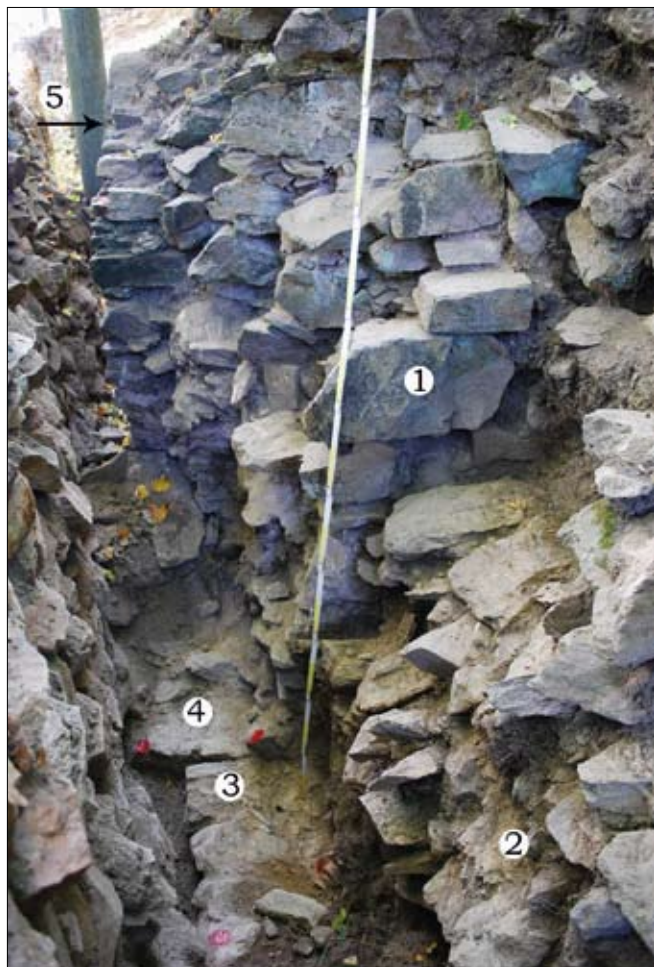
žeme považovat za původní (na rozdíl od svrchnějších partií), je nutné brát tento fakt na zřetel při následných interpretacích. Novodobé vysprávky zdiva 1051 se odlišují cementovou maltou.

Profil 6, brána předhradí (obr. 11–13): Za nejpodstatnější výsledek výzkumu lze považovat nález torza 1. brány, tedy brány, již se vstupovalo z předpolí do předhradí. Výkop obnažil severozápadní zeď jejího průjezdu – v délce 4,3 m a o tloušťce minimálně 1,3 m (1076). Severovýchodní nárožní partii, kde bychom mohli očekávat portál, byla zcela narušena (obr. 13), naopak jihozápadní se zčásti dochovala – ta zjevně nebyla armována. Strukturu odkrytého líce tvoří střídající se řady větších kamenů a zhruba stejně široké pásy drobnějších kamenů; drobnější kusy jsou zároveň doplněny mezery mezi většími kameny. Maximální zachycená výška koruny dosahovala kolem 2 m. Při jižním lici brány vyhloubená drobná sonda odhalila korunu základového zdiva a výplň (1079) základového vkopu, jehož stěny ovšem nebyly zachyceny. Podloží je tvořeno navětralou skálou (1000).

Ve vzdálenosti 6,8 m před čelní stranou brány podloží klesalo o maximálně 1,3 m do příkopu či nějaké přirozené terénní sníženiny; svah byl velmi povlovný. Na ploše před bránou se nacházela do vkopu 1075 s konvexními stěnami založená masivní zeď 1073 se základem 1074, přiložená

Obr. 12: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, líc zdiva průjezdu brány předhradí na profilu 6 (geodetické zaměření J. Šály; kresba Š. Martinková, 2008).

Obr. 13: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, torzo brány předhradí – profil č. 6, pohled od severovýchodu: 1 – severní líc (čelo) brány; 2 – dodatečně přizdělá plenta čelního náspu (kontext 1073); 3 – koruna základového zdiva plenty s patrnou hranou (kontext 1074); 4 – destruuované zdivo v místě (vytrženého) portálu; 5 – líc zdiva v průjezdu brány (foto M. Sýkora, 2008).

na spáru k zdivu 1. brány (1076) a dosahující až k hraně zmíněného příkopu. Zdivo 1073 bylo stavěno z velkých lomových bloků ruly, v jádru vrstvené a prolévané vápennou maltou; někdejší pohledový líc se nedochoval. V linii průjezdu brány byl základ 1074 lícován podél přístupové komunikace. Zdivo 1073 a 1074 tvoří jádro plenty zpevňující těleso náspu, který vede od předsunuté bašty k bráně. Délka plenty dosahovala nejméně 6,8 m. Líc plenty probíhal patrně ve stejné linii jako dochovaný líc zdiva brány. Vrstvy vyplňující příkop (1068, 1069, 1071, 1072, 1077, 1078) mají různorodý charakter.

Keramické nálezy z profilu 6 jsou velice málo početné (obr. 16). Z výplně základového vkopu 1079 pocházejí fragment oblého podsýpaného dna a zlomky těl nádob, které podle technologických rysů spadají snad do 1. poloviny 14. století. Z kontextu 1078 (stratigraficky nejstarší vrstva výplně příkopu) pocházejí fragmenty den a stěn nádob s vnitřní zelenou glazurou, zlomky stěn s hnědožlutou glazurou a střepy režných nádob. Z kontextu 1071 pochází především větší část hrnce s jedním páskovým uchem, přehnutým oblým a z vnější strany prožlabeným okrajem, stupňovitou šroubovicí a hnědožlutou glazurou. Dále se zde našel okraj hrnce kyjovité profilace s odsazenou spodní plochou, páskovým uchem a hnědožlutou

glazurou. Z téhož kontextu také pochází další okraj s kyjovitou profilací, podseknutý okraj trojnožky, zlomky nádob s vnitřní hnědožlutou glazurou a zlomek nádobkového kachle s lištou při okraji. Keramiku z kontextů 1071 a 1078 můžeme rámcově datovat do 16. století.

Interpretace nálezové situace je poměrně složitá, zvláště pak datace jednotlivých konstrukcí. Nejstarší je jednoznačně těleso 1. brány, jejíž výstavbu datuje post quem hrst střepů z výplně základového vkopu (kontext 1079). Jen hypoteticky ji tedy můžeme zařadit do 14. století. Brána měla složitější podobu průjezdné stavby, vzhledem k síle zdiva (minimálně 1,3 m) dost možná věžovitě. Podle celkové komunikační situace není pochyb o jejím účelu. Na důležitou otázku, kdy došlo k navržení mohutného valu, jenž se na severní straně napojuje na bránu, neumíme odpovědět. V trase výkopu byla zachycena kamenná plenta (1073), která bránila erozi náspu přerušené přístupovou cestou. Z destrukce (kontexty 1071 a 1078) plenty pocházejí střepy nádob zařaditelných rámcově do 16. století. Neumíme s jistotou rozhodnout, zda tyto nálezy datují dobu částečného zborcení plenty, anebo dobu její výstavby (pak by byly již primárně obsaženy v konstrukci opevnění, resp. plenty). Vzhledem k přítomnosti téměř celé nádoby ve vrstvě 1071 ale považujeme za pravděpodobnější, že nádoba se zde ocitla až dodatečně – při zborcení líce plenty. Další otázník se váže k hypotetickému příkopu, jenž je velmi mělký a budí dojem spíše jakési terénní nerovnosti. Pak je ovšem otázka, kde se nacházel příkop ke starší první bráně, pakliže nějaký vůbec měla. Tento účel mohl snad plnit výkop 1075, který byl později vyplněn zdí 1074. Příkop by tak měl šířku něco málo přes 4 m. Bohužel však neznáme hloubku výkopu 1075 (výzkum zachytil pouze svrchní partii), takže není možné přítomnost příkopu doložit s potřebnou jistotou.

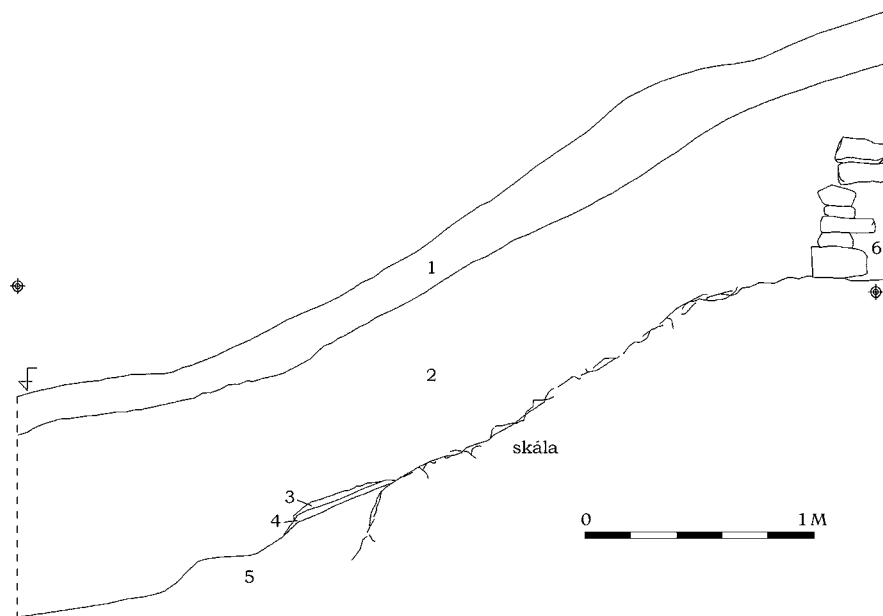
Archeologický výzkum v roce 2011 se soustředil na dokumentaci profilu rozsáhlejšího výkopu, který narušil jižní stranu severního ramene vnitřního náspu čelního opevnění probíhajícího okolo hradního jádra. Dokumentovaný profil se nalézal v západní části výkopu (obr. 4: profil 1/11); v hmotě náspu se pod 0,8–1 m silným násypem nachází původní skalní reliéf, patrně upravený odtěžením a přitesáním, který klesal pod různým úhlem do příkopu, jehož dna nebylo dosaženo (obr. 14). Na vrcholu skály byla zachycena násypovými vrstvami překrytá nepravidelně skládaná zeď z lomového kamene (kontext 6), pojená hnědou hlínou. Příkop byl zaplněn několika vrstvami. Výzkumem bylo zjištěno, že na vrcholu opevnění, tvořeného přitesanou skálou, stála na hlínu pojená zeď, kterou ostatně dodnes najdeme v jeho jihovýchodním úseku poměrně dobře dochovanou a měřitelnou. V pozdějším období, které kvůli absenci archeologických nálezů nedokážeme upřesnit, byl přes tento přírodní skalní výchoz a nasucho pojenou zeď navršen násep.

PŘEDSUNUTÁ BAŠTA

Předsunutá bašta se rozkládá na oproti předhradí výrazně zvýšené (a široké) šíji ostrožny s hradním areálem. Vůči svému předpolí se obrací soustavou náspů a příkopů, v jejím týlu se pak tyčí vysoká kamenná věž (obr. 4: A). Sypaná obvodová fortifikace je nejmohutnější na se-

verní a severovýchodní straně, což přímo vychází z proměnlivého reliéfu terénu: západní úbočí ostrožny klesá dosti prudce do údolí Pruněvského potoka, kdežto východní je podstatně méně příkré. Věž se nachází při jižním konci místy skalnatého hřbetu, který pozvolna (resp. zprvu nepatrně) stoupá od jihu k severu. Naproti tomu opačným směrem, tedy od věže k jihu, k předhradí, terén poměrně výrazně klesá. Areál předsunuté bašty logicky reaguje na zásadní změny způsobů obléhání pevností, které souvisejí se zaváděním těžkých palných zbraní: nejenže zaujímá potenciálně nebezpečné místo, jehož obsazení obláhateli by mohlo mít pro hrad fatální následky, ale také představuje důležitý prvek aktivní obrany – z bašty (z věže i zemních fortifikací) bylo možné ostřelovat širší severní a severovýchodní předpolí, oproti hradnímu jádru zčásti převýšené.

Zvolíme-li při popisu zemních fortifikací předsunuté bašty jako výchozí místo úsek u kamenné věže a budeme-li postupovat po směru hodinových ručiček, obsáhneme přehledně celý její obvod. Věž (obr. 4: A) stojí na skalisku vyčnívajícím ze západní hrany ostrožny. Podél tohoto ostřejšího terénního zlomu vede zprvu poměrně nízký zemní val o výšce 1,5–2,5 m (obr. 4: C), který nedosahuje až k věži. Od ní je oddělen skalním výchozem, na který se přímo napojuje. Na vnější patu valu bezprostředně navazuje mělký příkop, hluboký kolem 1 m. Po asi 50 m se násep odklání od hrany ostrožny, načež ji obloukovitě přepažuje. A tím, jak se stáčí, zároveň nabývá na mohutnosti – logicky, neboť zde tvoří čelo (obr. 4: D) celého areálu předsunuté bašty. Nejenže se výrazně rozšiřuje, ale i zvyšuje; u čelního obloukovitého úseku činí převýšení koruny valu vůči vnitřní i vnější patě až 5 m; koruna náspu zůstává v celém svém průběhu víceméně vodorovná. V západním obloukovitém náběhu je násep narušen zářezem novodobé cesty pro pěší. Poté, co se čelní úsek náspu na východní straně opět začíná stáčet k jihu, je překvapivě ostře zakončen. V opevnění jádra bašty zde zeje mezera tvořená poměrně širokým zářezem (obr. 4: E), který stoupá ze dna obvodového příkopu k terasovité ploše ohraničené valem. Sklon této úžlabiny je poměrně prudký; převýšení terénu uvnitř ohrazené plochy vůči dnu příkopu činí asi 6 m. Tento zářez nejspíš představuje původní součást obvodové zemní fortifikace předsunuté bašty. Že se nejedná o pozdější narušení, vyplývá z průběhu náspu po jeho severní i jižní straně. Jednak respektují zářez, jednak jsou jejich osy vzájemně výrazně posunuté. Jinak řečeno: pokud bychom náspu pomyslně propojili (resp. zasypali úžlabinu), přesto by zde vznikla výrazná půdorysná anomálie. Předpokládáme-li středověké stáří úžlabiny, stojíme před problémem, jak ji máme interpretovat. Nasnadě je úvaha o přístupové

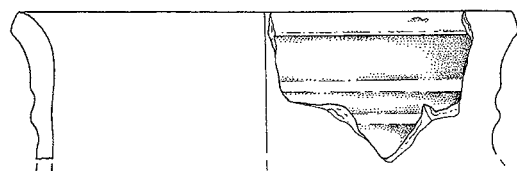
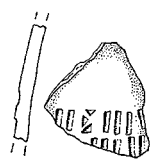
Obr. 14: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, profil 1/11 (geodetické zaměření J. Šály; kresba M. Sýkora, 2008).

cestě do jádra bašty. Jenže ta by byla ve svém krátkém úseku ode dna příkopu dosti převýšená, navíc poměrně široká a – co je nejvíce zvláštní – situovaná v poměrně exponované poloze, v případě obležení hradu nevýhodně. Nepřehlédneme ale, že hypoteticky zvažovaný vstup je jako by flankovaný čelním, obloukovitě stočeným valem.

Jak již bylo řečeno, k jižní hraně úžlabiny se znovu napojuje násep (obr. 4: F), který se svým vysokým vnějším bokem obrací vůči pozvolnému svahu, po jehož vrstevnici probíhá hlavní přístupová cesta do hradu. V tomto úseku, orientovaném přibližně kolmo vůči vrstevnicím, sypané obvodové opevnění výrazně mění svůj příčný profil. Oproti čelnímu a západnímu bočnímu úseku je jeho koruna vůči ohrazené ploše převýšena jen mírně, a sice 0,5–1,2 m, zato vůči dnu příkopu vskutku výrazně, až 8 m. To ale platí jen pro těleso náspu se zhruba vodorovnou korunou. Jakmile násep začíná sestupovat po úbočí ostrožny až k přístupové cestě, postupně narůstá výškový rozdíl mezi jeho vnitřní patou a korunou, takže u cesty pak má téměř symetrický příčný profil. Na severovýchodní straně bašty dochází k viditelnému rozšíření i prohloubení obvodového příkopu. Ten je zde navíc z vnější strany doplněn ještě o jeden, avšak poměrně subtilní val. Stávající terénní situace v těchto místech ale oproti středověkému stavu mohla doznat výrazných změn, a to v důsledku úvozových cest, jež těsně při příkopu stoupají k hřbetu ostrožny. Jižní a východní obvod jádra bašty je tvořen hranou uměle vytvořeného terasovitého stupně, která se připojuje k věži. Tento poměrně ostrý terénní zlom, v jednom místě členěný skalním výchozem, není doprovázen náspem ani příkopem.

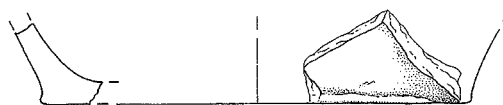
Obvodová fortifikace se jeví jako poměrně dobře „čitelná“ součást areálu předsunuté bašty. Podle toho, že na sebe jednotlivé úseky náspu a příkopů plynule navazují (byť jsou jednou přerušeny), uvažujeme o jednotném stavebním záměru, resp. neshledáváme žádné doklady ani indicie vícefázové výstavby. Je ale třeba mít na paměti, že přece

1006

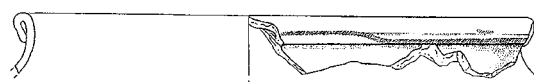
0 10cm

1014

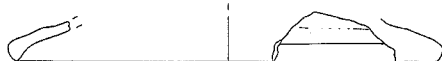
0 10cm

1022

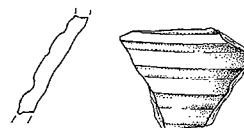
0 10cm

1008

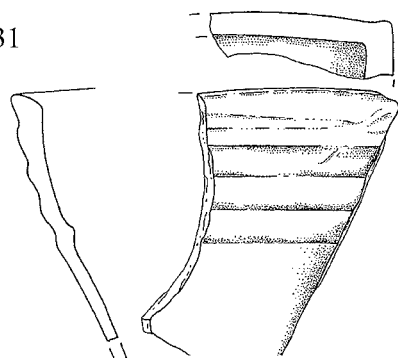
0 10cm

1023

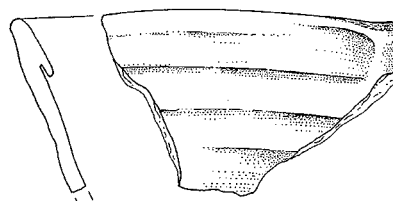
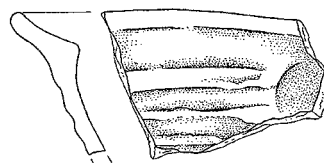
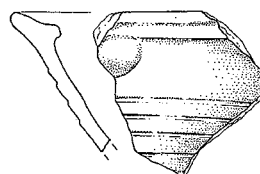
0 10cm

1031

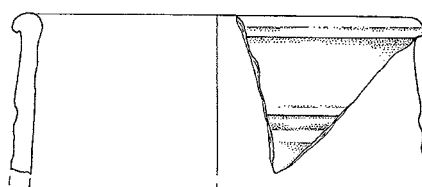
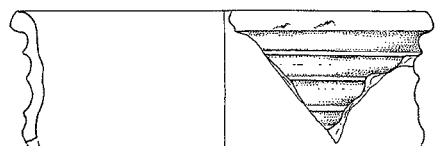

0 10cm

1033

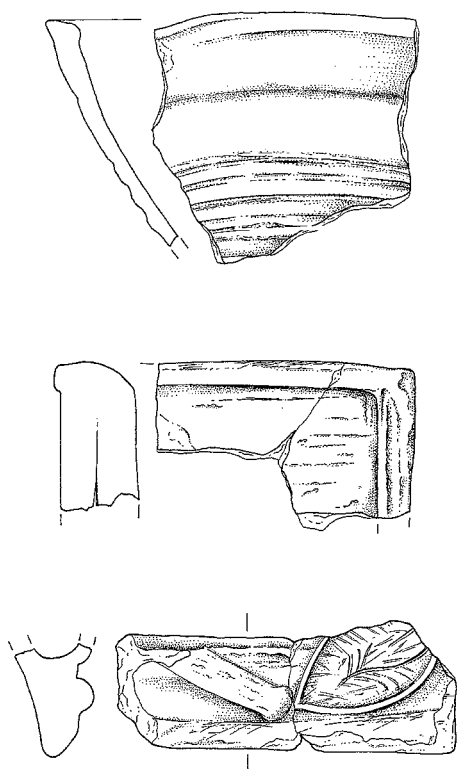

0 10cm

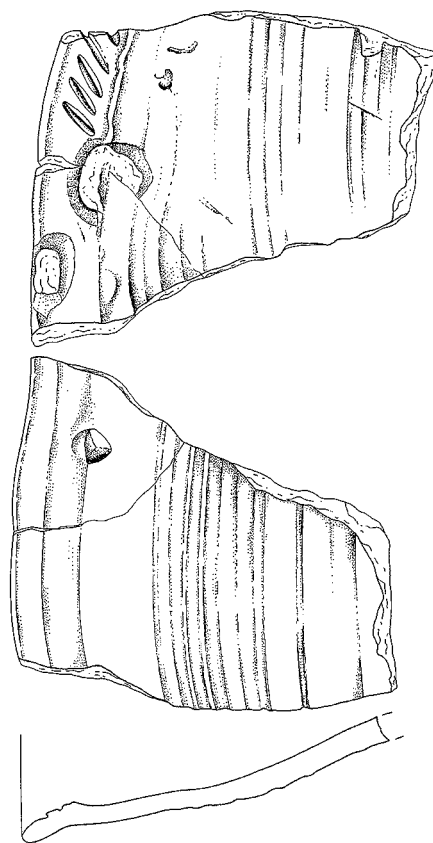
Obr. 15: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, keramika, čísla odpovídají příslušným nálezovým kontextům (kresba H. Jonášová; úprava Š. Martinková).

1033

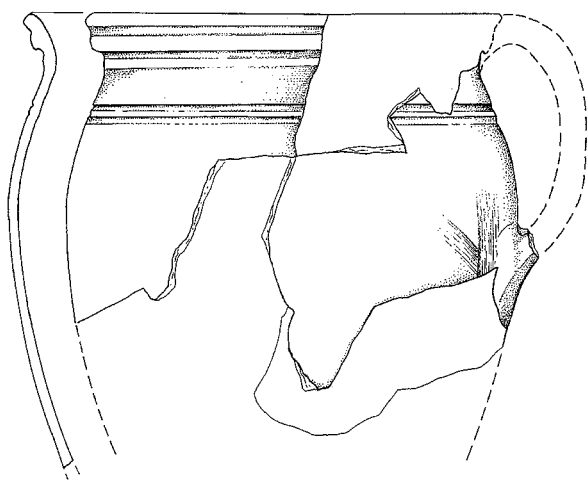
0 10cm

1039

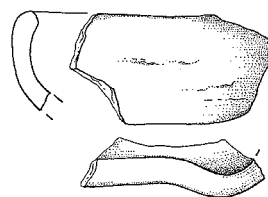
0 10cm

1071

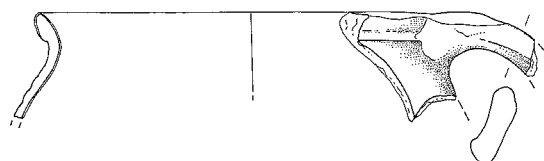

0 10cm

1044

0 10cm

0 10cm

Obr. 16: Hrad Hasištejn, archeologický výzkum předhradí, keramika, čísla odpovídají příslušným nálezovým kontextům (kresba H. Jonášová; úprava Š. Martinková).

Obr. 17: Hrad Hasištejn, předsunutá bašta, pohled z koruny čelního náspu k jihu, v pozadí věž (foto J. Marounek, 2014).

Obr. 18: Hrad Hasištejn, předsunutá bašta, severovýchodní bok obvodové zemní fortifikace, pohled od východu, v pozadí je patrná proluka (srov. obr. 4: E) v obvodovém náspu, zcela vlevo severní úsek vnitřního kamenného valu (obr. 4: B), resp. rozvalené zdi (foto J. Marounek, 2014).

jen mohlo docházet k různě rozsáhlým úpravám, přičemž případné stopy postupného budování obvodové fortifikace mohou být zahlazeny. Relativní chronologie výstavby obvodové fortifikace a kamenné věže není zřejmá.

Objekty uvnitř ohrazené, na jihovýchodní a východní straně terasovitě upravené plochy vzbuzují nejen otázky. Nejvíce otázek se váže k vnitřnímu úseku valu (obr. 4: B), který jádro bašty rozděluje na přibližně dvě poloviny. Tvořen je z převážné části velkými lomovými kameny. Podle jednoho úseku dochovaného lince, jenž vystupuje z koruny valu, se zjevně jedná o destrukci masivní, na sucho kladené zdi. Oproti tomu obvodová fortifikace je v celém svém průběhu v podstatě sypaná, byť i v její hmotě kameny zaujmají nepochybně výrazný podíl. Vnitřní kamenný val svým průběhem připomíná tvar písmena L, kratší stranou přiložené k severovýchodnímu rovnému úseku obvodového náspu (vzájemný odstup pat valové destrukce zdi a náspu se pohybuje kolem 1,5 m – obr. 18), delší stranou (s osou probíhající od severu k jihu) natočeného k věži (až k ní však nedoléhá). V delším rameni vnitřního valu pozorujeme po-

blíž věže přerušení, které budi dojem původního vstupu. Terasovitá plocha vymezená kamenným valem je vůči ostatnímu terénu uvnitř předsunuté bašty zvýšena o 1–1,5 m. V druhé (západní) polovině ohrazené plochy pozorujeme několik mělkých prohlubní.

Co se týče kamenné rozvalené zdi, opět jen spekulovat můžeme nad její relativní chronologií, potažmo účelem. V literatuře se objevil názor, že kolem samostatně stojící věže rozprostřené „valové opevnění není sice možno bez archeologického průzkumu přesně datovat, je však velmi pravděpodobné, že podobně jako jiná zemní opevnění tohoto druhu vzniklo už za obléhání hradu v r. 1418“ (Menclová 1972, 324; podobně Durdík 1999, 151). S tímto lze souhlasit do té míry, že některý z oddílů královského vojska, jež se onoho roku účastnily dobývání hradu drženého odbojným Jindřichem z Plavna, pravděpodobně obsadil výraznou, tehdy ještě nejspíš neopevněnou výšeninou v hradním předpolí. Mezi známými doklady zemních obléhacích prací v jiných lokalitách ale nenacházíme ani vzdálené analogie takto mohutných sypaných fortifikací.

Z písemných pramenů vyplývá, že obléhání probíhalo nejméně čtyři měsíce a že se jej účastnily poměrně silné kontin-

genty (Panáček 2009).⁶⁾ Zcela jistě víme o tom, že útočníci použili nějaké větší dělo. Kadaňští totiž psali v jízlivém dopise Jindřichovi st. z Plavna, že s sebou přivezli dělo, jimž mu mnoho kulí chtějí poslat, z nichž jestli jednu okusí, nikdy více nebude potřebovat lékaře (Schmidt ed. 1892, 556–559, č. 645). Konkrétní hmotné doklady obléhání patrně našli (a znehodnotili) tzv. detektoráři. Ti pod vnějším náspem východně od hradního jádra vykopali velké množství hrotů šípů kuší, údajně podle směru uložení nastřílených z východního protisvalu.⁷⁾

6) Královské vojsko bylo vypraveno nejpozději v únoru (spíše už v lednu) 1418, velet mu měl Jan z Lestkova, pražská vojska podléhala hejtmanu Jarošovi; 14. února psal král Václav představitelům města Chebu a nařizoval jim, aby se vypravili proti Hasištejnu, který již byl obléhán (Schmidt ed. 1892, 554, č. 642 a 643). Obrana hradu, kterou za svého synovce vedl Jindřich st. z Plavna, příslušník řádu německých rytířů, však byla urputná, a proto dosavadní oddíly obléhatelů ještě v polovině dubna posílilo vojsko vedené Mikulášem Chudým z Lobkovic (Höfler ed. 1865, 65). Teprve poté byl hrad dobyt, načež jej Václav IV. listinou ze 14. května 1418 zastavil se vším příslušenstvím Mikuláši Chudému (Sedláček ed. 1914, 115, č. 800).

7) Za informaci děkujeme Jiřímu Šlajsnovi z chomutovského muzea.

Na tomto úbočí se na digitálním modelu terénu rýsují na první pohled „podezřelé“ zahloubené či vyvýšené objekty (obr. 1: 8). Při bližším ohledání je však zřejmé, že se jedná o stopy montánní činnosti. Ani jinde v okolí hradu se nám nepodařilo nalézt pozůstatky obléhacích prací, což může překvapovat s ohledem na skutečnost, že akce probíhala nejméně čtyři měsíce, k tomu v zimě (výraznější terénní stopy oblétatelů v jiných lokalitách jsou často spojeny právě s akcemi v zimních měsících). Buď byly obléhací práce zcela setřeny recentními terénními zásahy, nebo se tábor soustředil pouze do prostoru pozdější předsunuté bašty. Je otázka, zda s dobýváním roku 1418 souvisí požár budovy č. 2 (a snad i č. 1).

V nejbližším okolí předsunuté bašty pozorujeme několik terénních zásahů, z nichž nejvýraznější je lom na kámen (obr. 4: G). Nachází se severozápadně od věže, a sice na opačné straně skalního výchozu na hřbetu ostrožny, těsně pod hranou svahu, který prudce spadá do údolí Pruněrovského potoka. Předpokládáme, že lámání kamene probíhalo už ve středověku. Relativní chronologie vůči baště však zůstává neřešitelnou otázkou. Svah mezi předsunutou baštou a vlastním předhradím je doslova poset různě velkými terénními zásahy, nejčastěji oválnými jámami o hloubce 0,5–1 m. Nedokážeme je však datovat, většinou se patrně jedná o těžební jámy na kámen či stopy prospektorské činnosti.

ZÁVĚR

Archeologické výzkumy a terénní průzkum přinesly několik podstatných poznatků o stavební podobě předhradí a předsunuté bašty. Závažný je objev torza brány předhradí, jejíž výstavbu hypoteticky klademe do (1. poloviny) 14. století. Potažmo už pro předhusitskou etapu počítáme s ohrazením celého areálu předhradí nebo nějaké jeho menší části. K jeho zástavbě z doby před polovinou 15. století řadíme dvě budovy zjištěné při archeologickém výzkumu, z nichž jedna sloužila k obytným účelům. Obě zanikly při požáru, snad během dobývání hradu roku 1418. Přes všechnu snahu se nám nepodařilo v okolí hradu nalézt terénní stopy tehdejšího obléhání. Proto předpokládáme, že útočníci rozbili svůj tábor v prostoru pozdější předsunuté bašty, jejíž výstavba setřela předchozí terénní úpravy.

Zajímavé poznatky vyplynuly z průzkumu terénních reliktních zástavby předhradí. Je otázka, zda mohlo dojít k přesunu staršího dvora (archeologicky zkoumané budovy č. 1 a 2) do prostoru terénní sníženiny (budovy č. 4, 5 a 6). Také jen spekulovat můžeme nad tím, zda všechny budovy na předhradí, u nichž předpokládáme, že byly využívány zejména v 16. století (podle archeologických nálezů z „detektorářských“ výkopů budovy č. 4, 5 a 6, nejistě i budova č. 3), sloužily k hospodářským účelům. V předbělohorském období byl hrad rozdělen až na osm majetkových dílů mezi jednotlivé členy rodu Lobkoviců. Ne všichni pochopitelně na hradě sídlili, ale i tak vlastní jádro asi rodu nemohlo nabídnout dostatečné prostory k pobývání. Nabízí se úvaha, že někteří z nich sídlili na předhradí, ať trvale, nebo pouze dočasně.

Pozornost na sebe strhává mohutný komplex předsunuté bašty. Nic určitého ale nevíme o relativní chro-

nologii jednotlivých fortifikačních komponentů – násypů, dnes rozvalené kamenné zdi a dochované věže. Vzhledem k charakteru střelení není pochyb, že ve věži mohlo být rozmístěno několik lafetovaných palných zbraní (Razím 2014). A tím pádem předpokládáme, že i dostatečně široké (kolem 2 m) koruny obvodových násypů bašty byly uzpůsobeny pro osazení těžších kusů; celkový počet a rozmístění střeleckých postavení však sotva kdy blíže určíme. Není pochyb, že zemní tělesa byla doplněna o různé dřevěné konstrukce. O jejich podobě ale opět nic konkrétního nevíme. Poměrně rozlehlá vnitřní plocha předsunuté bašty mohla sloužit jako jakási ubikace vojenské posádky. Pro rozvalenou kamennou zeď, jež rozděluje ohrazenou plochu na přibližně dvě poloviny, nenacházíme v rámci srovnatelných fortifikačních objektů analogie. Archeologický výzkum v prostoru brány předhradí pak přinesl poznatky o existenci a konstrukci masivní plenty na boku vstupního koridoru, jenž vedl mohutným severovýchodním násypem bašty.

Fortifikační objekty, které bádání označuje jako předsunuté bašty, představují značně nesourodou skupinu po stránce typologické (resp. dispoziční) i konstrukční. Většinou se jedná o různě tvarované a různě masivní zemní fortifikace (s dřevěnými nástavbami), které byly/nebyly doplněny zděnými stavbami, nejčastěji věžemi. Bližší pozornosti se zatím dostalo jen několika málo objektům (např. Český Šternberk: Durdík 1981; Okoř: Kypta – Rakušan – Richterová 2003; Týřov: Durdík 2008; Zelená Hora: Karel 2006); dosavadní přehledové studie zacházejí s nedostatečnou terénní dokumentací většiny lokalit (Durdík 1973; 1998). Proto se při závěrečném hodnocení hasičtejské bašty můžeme omezit jen na povrchní úsudky. Co však při širším srovnání nelze přehlédnout, jsou její neobyčejně velké půdorysné rozměry i nadprůměrná mohutnost čelní zemní fortifikace. A dlužno dodat, že její mimořádně vysoká výpovědní hodnota odvisí od stavu dochování obvodových násypů i v týlu stojící věže.

*Příspěvek je výstupem projektu **Archaeomontan. Mittelalterlicher Bergbau in Sachsen und Böhmen – Středověké hornictví v Sasku a Čechách** (probíhajícího v letech 2012–2014).*

PRAMENY A LITERATURA

- Bernau, F. 1893: Hassenstein. Böhmisch Leipa.
 Durdík, T. 1973: Předsunuté bašty českého vrcholné středověkého hradu, *Historická geografie* 10, 139–149.
 Durdík, T. 1981: Jižní předsunutá bašta hradu Českého Šternberka, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 22, 127–155.
 Durdík, T. 1998: Předsunuté bašty hradů ve střední části západních Čech, in: J. Fajt – H. Laštovičková – T. Štemberková ed., *Gotika v západních Čechách*. Praha, 181–187.
 Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
 Durdík, T. 2008: Předsunutá bašta hradu Týřova, *Castellologica bohemica* 11, 223–232.
 Heber, F. A. 1849: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser VII. Praha (reprint 2006).
 Höfler, C. ed. 1865: *Geschichtsschreiben des husitischen Bewegung in Böhmen*. Theil II. Fontes rerum Austriacarum VI. Wien.
 Chowanetz, W. 1926: Die Herrschaft Hagendorf im Jahre 1784, *Unsere Heimat*. 1. 1. 1926.
 Karel, T. 2006: Předsunuté opevnění hradu Zelená Hora, *Castellologica bohemica* 10, 167–180.
 Klápště, J. ed. 2002: *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226). Praha.
 Kypta, J. – Rakušan, D. – Richterová, J. 2003: Předsunutá bašta hradu

Okoře, Archeologie ve středních Čechách 7, 691–697.
 Menclová, D. 1972: České hrady II. Praha.
 Panáček, J. 2009: Mikuláš Chudý z Újezda – první Lobkovic, Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 31–46.
 Razím, V. 2014: K stavebnímu vývoji a významu hradu Hasištejna, Průzkumy památek XXI, č. 1, 39–74.
 Schmidt, B. ed. 1892: Urkundenbuch der Vögte von Weida, Gera und Plauen II. Band 1357–1427. Thüringische Geschichtsquellen. Neue

folge. Zweiter Band. Jena.
 Schmidt, R. 1908: Die Burg Hassenstein. Komotau.
 Sedláček, A. ed. 1914: Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Praha 1914.
 Sedláček, A. 1923: Hrad, zámky a tvrze Království českého XIV. Praha.
 Urban von Urbanstadt, N. 1869: Geschichte des Pfarrbezirk Platz. Comotavia I. Komotau.

DIE VORBURG UND DAS VORFELD DER BURG HASIŠTEJN

DIE ERDFORTIFIKATION DER VORGESCHOBENEN BASTEI UND SPUREN NACH DER WEITEREN BEBAUUNG

Die reich gegliederte Burg Hasištejn (Hassenstein, Bez. Chomutov [Komotau], Nordwestböhmen) besteht aus zwei annähernd gleich ausgedehnten Grundteilen – dem Kern und der Vorburg (mit dem unmittelbar anschließenden Komplex der vorgeschobenen Bastei). Das ganze Areal erstreckt sich auf der Felsenzunge in der Nord-Süd-Richtung. Den Burgkern behandelt gründlicher V. Razím in seinem Beitrag, der Vorliegende beschäftigt sich näher mit der Vorburg und dem Vorfeld der Burg. Die vorgeschobene Bastei besteht vor allem aus einem System massiver Erdwälle und Graben, die ein Steinturm ergänzt. Das Studium der Bebauung der eigentlichen Vorburg stößt auf mehrere Hindernisse. In der modernen Zeit geschahen da erhebliche Geländeumgestaltungen. Das ausgedehnte Areal des vorgeschobenen Bollwerkes hingegen erscheint wie gut erhalten. Es besteht aus mehreren Teilen: der massiven umringenden Erdbefestigung (Abb. 4: C–F), der heute zerfallenen Steinmauer (Abb. 4: B), die das Innere zweiteilt, und dem im Rücken des Areals stehenden steinernen Turm (Abb. 7: A). Die relative Chronologie einzelner Teile ist uns nicht bekannt. Da im Turm mehrere lafettierte Feuerwaffen haben installiert werden können (Razím 2014), setzt man voraus, dass auch die breiten Kronen der umringenden Erdwälle der Bestückung mit ähnlichen Waffen angepasst wurden. Von der Gestalt der Holzkonstruktionen, die ohne Zweifel die Kronen der Erdfortifikationen schützten, ist uns nichts Konkretes bekannt. Die verhältnismäßig große innere Fläche der vorgeschobenen Bastei kann als eine gewisse Ubikation der Militärbesatzung gedient haben.

Die archäologischen Rettungsforschungen (2008, 2011) und die Terrainuntersuchung brachten mehrere Erkenntnisse zur Baugestalt der Vorburg und der vorgeschobenen Bastei. Bedeutend ist der Fund des Torsos vom wohl aus dem 14. Jahrhundert stammenden Vorburgtor. Zur Bebauung der Vorburg aus der Zeit vor Mitte des 15. Jahrhunderts gehören zwei, bei der archäologischen Forschung festgestellte Gebäude (Abb. 4: 1, 2), von denen eines dem Bewohnen diente. Beide verschwanden durch Brand, vielleicht bei der Bekämpfung der Burg 1418. In der Umgebung der Burg ist es aber nicht gelungen die Spuren im Terrain nach der damaligen Belagerung zu finden. Hypothetisch überlegt man davon, dass die Angreifer ihr Lager an Stelle der späteren vorgeschobenen Bastei aufgeschlagen hatten, dessen Ausbau die vorherige Terraingestaltung verwischte. Im östlichen Teil der Vorburg mappierte man Reste nach einigen spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen ausgedehnten Steingebäuden (Abb. 4: 4–6).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hasištejn (Hassenstein, Bez. Chomutov [Komotau]), Digitalmodell vom Gelände der weiteren Umgebung der Burg; 1 – Burg, 2 – Vorburg mit der vorgeschobenen Bastei, 3 – kleiner Tiergarten, 4 – großer Tiergarten, 5 – Weg vom Städtchen Místo (Platz), 6 – Weg in die Stadt Výsluní (Sonnenberg), 7 – Weg zum Hammerwerk, 8 – Spuren nach den montanen Aktivitäten, 9 – Steinbruch (Laser-Luftscanning Fa. Geodis 2008, Bearbeitung M. Sýkora).

Abb. 2: Hasištejn, Burg, Grundriss des Areals (Luft-Fotogrammetrie P. Hlavenka, Laser-Luftscanning Fa. Geodis, geodätische Vermessung M. Sýkora, J. Šály u. M. Černý, Finalbearbeitung der Daten u. Zeichnung P. Eisenhammer u. M. Sýkora, 2008–2014).

Abb. 3: Hasištejn, Burg, digitales Modell vom Vorburggelände; 1 – Stirnbefestigung der vorgeschobenen Bastei, 2 – Tor zur Vorburg, 3 – zweites (bzw. erstes erhaltenes) Tor, 4 – westlicher Abschnitt der Ring-Wallbe-

festigung, 5 – westlicher Abschnitt der Ringbefestigung in Gestalt einer Terrasse, 6 – Erdbastei(?), 7 – östlicher Abschnitt der Ringbefestigung, 8 – Gebäude Nr. 3, 9 – Gebäude Nr. 4, 10 – Gebäude Nr. 5, 11 – Gebäude Nr. 6, 12 – Weg zum Hammerwerk (Laser-Luftscanning Fa. Geodis, 2008, Bearbeitung M. Sýkora).

Abb. 4: Hasištejn, Burg, Grundriss der Vorburg und der vorgeschobenen Bastei; rote Linien – Terrainrelikte, dunkelgrüne Linien – Wege, starke braune Linie – der 2008 archäologisch verfolgte Graben mit Bezeichnung der dokumentierten Abschnitte, 1–2 – archäologisch erforschte Gebäuderelikte, 3–8 – die auf der Erdoberfläche deutlichen Gebäuderelikte, A – Turm, B – verfallene Mauer, C–F Erdfortifikation der vorgeschobenen Bastei, G – Steinbruch, H–O – Erdfortifikation der Vorburg und der Burgkernstirn (Aufnahme s. Abb. 2).

Abb. 5: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 1 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung M. Sýkora, 2008).

Abb. 6: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 2 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung M. Sýkora, 2008).

Abb. 7: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Relikte vom Gebäude Nr. 1 im südlichen Abschnitt des Profils 2, Ansicht von Osten; 1 – Felsenuntergrund, 2 – gelöstes Mauerwerk (Foto M. Sýkora, 2008).

Abb. 8: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 3 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung Š. Martinková, 2008).

Abb. 9: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Relikte vom Gebäude Nr. 2 am Profil Nr. 3; 1 – südliche Umfassungsmauer, 2 – nördliche Umfassungsmauer. Zwischen den Mauern und südlich vom Bau befinden sich deutliche Brand- und Destruktionsschichten (Foto M. Sýkora, 2008).

Abb. 10: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 4 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung M. Sýkora, 2008).

Abb. 11: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 6 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung Š. Martinková, 2008).

Abb. 12: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Mauerhaupt der Tordurchfahrt am Profil 6 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung Š. Martinková, 2008).

Abb. 13: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Torso vom Vorburgtor – Profil Nr. 6, Ansicht von Nordosten; 1 – nördliches Mauerhaupt (Stirn) des Tores, 2 – nachträglich angemauerte Blende des Stirnwalls (Kontext 1073), 3 – Krone vom Blendenfundament mit deutlicher Kante (Kontext 1074), 4 – destruiertes Mauerwerk an Stelle des (ausgerissenen) Portals, 5 – Mauerhaupt in der Tordurchfahrt (Foto M. Sýkora, 2008).

Abb. 14: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Profil 1/11 (geodätische Vermessung J. Šály, Zeichnung M. Sýkora, 2008).

Abb. 15: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Keramik, die Zahlen entsprechen den angehörigen Fundkontexten (Zeichnung H. Jonášová, Bearbeitung Š. Martinková).

Abb. 16: Hasištejn, Burg, archäologische Forschung in der Vorburg, Keramik, die Zahlen entsprechen den angehörigen Fundkontexten (Zeichnung H. Jonášová, Bearbeitung Š. Martinková).

Abb. 17: Hasištejn, Burg, vorgeschobenes Bollwerk, Blick von der Krone des Stirnwalls nach Süden, im Hintergrund der Turm (Foto J. Marounek, 2014).

Abb. 18: Hasištejn, Burg, vorgeschobene Bastei, nordöstliche Seite der Erd-Ringbefestigung, Ansicht von Osten zu, im Hintergrund deutliche Lücke (s. Abb. 4: E) im Erdwall, ganz links nördlicher Abschnitt des inneren Steinwalls (Abb. 4: B), bzw. die zerfallenden Mauern (Foto J. Marounek, 2014).

(Übersetzung J. Noll)